

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.03>

Маркуш Марія Андріївна,
кандидат юридичних наук,
докторант Інституту законодавства
Верховної Ради України,
ORCID 0000-0002-7642-1026
markush.ccu@gmail.com

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ДОКТРИНИ В АСПЕКТІ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ****Анотація**

Наукове осмислення конституційно-правової суті та функціональності засади змагальності у кримінальному процесі може бути сутнісним тільки тоді, коли здійснюється через аналіз правових традицій, її місця у системі права та правовій доктрині. В умовах реформування правової системи України у рамках євроінтеграційного процесу відбувається конвергенція вітчизняної правової системи з правовою системою ЄС, тому актуальність дослідження доктринальних основ кримінального процесу об'єктивно посилюється.

Метою статті є наукове обґрунтування конституційно-правової природи кримінально-процесуальної доктрини в аспекті засади змагальності.

Наукова новизна полягає у визначенні поняття доктрини змагального кримінального процесу та її місця у правовій доктрині.

Висновки. Конституційний правопорядок в Україні ґрунтується на засадах Конституції та забезпечується її верховенством. Основний Закон є політико-правовою й ідеологічною основою правової доктрини, конституціоналізації усіх її складових, структурних (галузевих, інституційних) елементів, що отримує розвиток у проєкціях та положеннях конституційно-правової доктрини. Конституція України та конституційна доктрина виступають джерелом і базисом кримінально-процесуальної доктрини, яка є категорією галузевою, водночас підпорядковується ідеї єдиного конституційного правопорядку в силу дії відповідних системоутворюючих конституційних конструкцій, у даному разі – засаді змагальності судочинства. З урахуванням змістовно-кваліфікаційних ознак і функціональних властивостей цієї засади вказану галузеву доктрину визначено як доктрину змагального кримінального процесу.

Ключові слова: правова доктрина, галузева доктрина, конституційна доктрина, конституційна засада, кримінально-процесуальна доктрина, доктрина змагального кримінального процесу.

Markush Mariia A.,
PhD in Law, Doctoral Candidate,
the Legislation Institute of the
Verkhovna Rada of Ukraine
ORCID 0000-0002-7642-1026
markush.ccu@gmail.com

**LEGAL CONSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF THE CRIMINAL PROCEDURAL DOCTRINE IN THE
ASPECT OF THE ADVERSARIAL PRINCIPLE****Abstract**

The purpose of the article is the scientific substantiation of the legal constitutional nature of the criminal procedural doctrine in the aspect of the adversarial principle.

Scientific novelty consists in defining the notion of the doctrine of the adversarial criminal process and determining its place in the legal doctrine.

Conclusions. Constitutional public order in Ukraine is based on the principles of the Constitution and is ensured by its supremacy. The Basic Law is the political, legal and ideological foundation of the legal doctrine, the constitutionalization of all its constituent, structural (sectoral, institutional) elements, which is being developed in the projections and provisions of the legal constitutional doctrine. The Constitution of Ukraine and the constitutional doctrine serve as a source and basis for the criminal procedural doctrine, which is a sectoral category; and, at the same time, it subordinates to the idea of a single constitutional public order by virtue of the action of the corresponding system of constitutional constructions, in this case – the principle of adversarial proceedings. Taking into account the content-qualification features and functional properties of this principle, the specified sectoral doctrine is defined as the doctrine of the adversarial criminal process.

Key words: legal doctrine, sectoral doctrine, constitutional doctrine, constitutional principle, criminal procedural doctrine, the doctrine of an adversarial criminal process.

Постановка проблеми. Вітчизняні та зарубіжні вчені неодноразово зверталися до дослідження проблем змагальності кримінального процесу, зокрема, ними з'ясовувалися її природа і сутність як правового явища; місце і роль у формуванні, розвитку національних правових систем з точки зору історичної ретроспективи та в контексті сучасних тенденцій тощо (Бернам У., Богословська Л. О., Грошовий Ю. М., Гончаренко В. Д., Городовенко В., Варфоломеева Т. В., Лобойко Л. М., Маляренко В. Т., Мамутов В. К., Петришин О. В., Сірий М. І., Удалова Л. Д., Шибіко В. П., Шіхата І., Шумило М. Є. і багато ін.). Однак, складність теоретичного дослідження правового феномену змагальності у кримінальному процесі, абстрактність, схематичність і навіть метафоричність спроб запропонувати її визначення («ідея», «засада», «принцип», «модель») залишає простір для наукової інтерпретації та доводить, що осмислення змагальності може бути сутнісним тільки тоді, коли здійснюється через аналіз джерел правових традицій та її місця у правовій системі [1, с. 87] з точки зору комплексного втілення в її окремих елементах самої правової ідеї. Тому актуальним завданням правової науки є створення цілісної наукової концепції змагальності кримінального процесу та визначення її місця у правовій доктрині. Нині, в умовах реформування правової системи України в рамках євроінтеграційного процесу, коли відбувається конвергенція вітчизняної правової системи з правовою системою ЄС, що передбачає органічне поєднання здобутків романо-германської і англо-саксонської правових сімей, «обумовлюється по-

треба в науковій розробці системи загальних доктринальних поглядів як правової ідеологічної основи діяльності законодавчої і виконавчої влади із реалізації Стратегії інтеграції України з Європейським Союзом» [2]. Тож, актуальність дослідження доктринальних основ кримінального процесу об'єктивно посилюється.

Метою статті є обґрунтування конституційно-правової природи наукової доктрини кримінального процесу в аспекті засади змагальності.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний процес, як вид судочинства, підпорядковується загальній ідеї його організації на основі конституційної засади змагальності, відповідно ґрунтується на доктринальній основі змагальності кримінального процесу, що має конституційно-правову природу.

В українську мову слово «доктрина» запозичене з латинської (від лат. *doctrina* – вчення, наука, утворено від *doctor* – учитель [3, с. 174]) через західноєвропейські джерела (від нім. – *doktrin*, фр. – *doctrine*) [4, с. 105] і тлумачиться як наукова або філософська теорія, політична система, керівний теоретичний або політичний принцип [5, с. 237]; політичне, наукове, філософське, військове і т. ін. вчення, теорія, система поглядів; наукова або філософська теорія, система поглядів, вчення, провідний теоретичний або політичний принцип [6, с. 180].

Термін «доктрина» в етимологічному значенні означає «теорію, науку, яка ґрунтується на певних засадах» [7, с. 170–171]. Етимологічний його аналіз дає підстави говорити про існування двох його смислових значень:

а) вчення, наука, теорія, текст; б) сукупність ідей, принципів, поглядів, що підтримуються ученими.

Енциклопедичні словники визначають поняття «доктрина» як систематизоване вчення, цілісну концепцію, сукупність принципів, які використовуються як основа, система офіційних положень з будь-якого питання державного життя [8, с. 142], а також як: а) сукупність визнаних наукових чи офіційних поглядів на цілі, завдання, принципи, основні напрями забезпечення будь-чого; б) вчення, наукова або філософська теорія, нормативна формула, керівний теоретичний або політичний принцип [9, с. 591]. Розкривають доктрину і як систему поглядів, що виражаються у вигляді програмно-декларативних політичних настанов, які визначають суспільний статус, мету розвитку, принципи організації, роль української науки у становленні нової України та визнаються суспільством, державою, вченими [10, с. 19].

Поняття «доктрина» може мати різне змістовне навантаження. Зокрема, доктрину часто розглядають як світоглядну і наукову систему ідей щодо певних суспільних явищ і процесів; вирізняють теоретичні, політичні, воєнні доктрини (наприклад, доктрина міжнародного права, доктрина Монро, воєнна доктрина тощо) [11]; вживають також у значенні основоположної ідеї, задуму, концепції; у більш конкретизованому вигляді розуміють певне правило, засаду, принцип, що має основоположне значення для вирішення конкретної наукової проблеми тощо.

Від загальної категорії «доктрина» походить поняття «правова доктрина», що у вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі використовується для позначення різних правових явищ. Так, правова доктрина характеризується як сукупність (система) наукових знань про певне правове явище; внутрішньо взаємопов'язана, історично зумовлена сукупність думок, поглядів, суджень, наукових і практичних інтерпретацій, що стосуються змісту законів, підзаконних актів, адміністративних і судових рішень [12, с. 139]. Аналогічних поглядів дотримується Н. Пархоменко, яка правову доктрину визначає як юридичне мислення та праворозуміння, що є віддзеркаленням правових поглядів представників юридичної науки [13, с. 141].

Водночас інші вчені вважають, що розуміння правової доктрини виключно як сукупності поглядів на певну проблему не розкриває її сутнісних характеристик і потребує сучасної більш глибокої філософської її смислової оцінки [14, с. 159]. Правова доктрина як філософське поняття бере свій початок у минулому, регламентує право сучасності, визначає право майбутнього і функціонує постійно як динамічна категорія, що забезпечує розвиток та модернізацію права. Доктринальні положення створюються, як правило, в результаті проведення фундаментальних наукових досліджень, метою яких є теоретичне осмислення глибинних процесів, закономірностей виникнення, організації й функціонування правових явищ [15, с. 22–23].

Формування правової доктрини, зазначає Спасибо-Фатеева І. В., має витоки у правовій науці, яка повинна вивчати проблеми застосування законодавства, узагальнення практики та надавати відповідні рекомендації, тоді як юристи-практики, враховуючи авторитет наукових пропозицій, мали б використовувати ці рекомендації [16, с. 16]. Саме правова наука для правової доктрини, на думку Семеніхіна І. В., є своєрідним витокком, джерелом, основою, фундаментом [17, с. 64–72]. Вчений розглядає правову доктрину комплексно: як цілісну і логічно узгоджену систему «авторитетних наукових ідей, поглядів, що набули загального поширення і визнання, формуються здебільшого представниками наукового співтовариства, відображені в нормативно-правових актах, програмних документах політичного характеру, рішеннях органів державної влади і місцевого самоврядування, впливають на процеси формування і реалізації права» [18, с. 139]; як зумовлену характером правової культури суспільства цілісну і логічно узгоджену «сукупність визнаних юридичною (насамперед академічною) спільнотою ідей та наукових поглядів на право» [19, с. 26–36], «актуальні напрями розвитку правової системи, які визнаються юридичною спільнотою, є концептуальною основою нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності» [15, с. 22].

На думку Тертишника В. М., правова доктрина – це зумовлена духовним і інтелектуальним розвитком, станом моральності та політико-правовою культурою суспільства

цілісна і гармонічна система принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і модельних норм щодо права і його розвитку, які виступають теоретичним стрижнем, концептуальною основою державотворчої, правотворчої, правозастосовної і правотлумачної діяльності [20].

О. Васильченко розглядає правову доктрину «як системне вчення, що отримало визнання через втілення його положень у програмних документах політичного характеру, нормативно-правових актах, договірних та звичаєвих нормах, рішеннях органів державної влади і самоуправлінських спільнот» [21, с. 80–82]. З цією думкою можна погодитися частково, адже втілення певних положень вчення у тексті нормативно-правових актів чи інших формальних джерелах права не забезпечує їх доктринальності, а їх сукупність не є ознакою правової доктрини.

Водночас, правова доктрина розглядається як основа формування правової системи країни [22, с. 85–95]. Так, Полянський Є. Ю. під правовою доктриною розуміє «сукупність ідей та принципів, а також правових інститутів, які знаходяться в нерозривному двосторонньому зв'язку з юридичною наукою, законодавством і практикою та визначають основні засади, на яких засновується правова система держави» і пропонує побудову ієрархічної вертикалі правової доктрини з виокремленням «доктринальних рівнів», де найвищим рівнем є генеральна чи загальна правова доктрина – тобто найширший прояв доктрини в системі права, яка «визначає єдині принципи та підходи, що є загальними для всіх галузей системи права; наступним рівнем – галузеві доктрини; найнижчий рівень мають доктрини-концепції – доктрини у найвужчому сенсі розуміння цього поняття [23, с. 311]. Дана позиція заслуговує на увагу з точки зору структурної логіки системотворення у праві. Однак важко погодитися з ідеєю прикладної природи правової доктрини, крім того не вся правова наука є правовою доктриною. Слід розрізняти також систему взаємозв'язків правової доктрини з такими явищами як система права та правова система, що не є тотожними.

Про правову доктрину, на наш погляд, може йти мова у випадку, коли певні наукові ідеї, концепції отримали визнання як провідного системоутворюючого вчення і стали те-

оретичною основою, фундаментом відповідного наукового напрямку, галузі, інституту в праві, засвоюються і використовуються у правотворчій і правозастосовній діяльності.

Правову доктрину також розглядають як джерело (форму) права [24, с. 10], «засобами якого є система основоположних поглядів правознавців, що визначають стратегічні перспективи правового розвитку держави, науково обґрунтовують важливі проблеми права з метою більш ефективного їх вирішення, безпосередньо орієнтують на практичну дію та можуть виступати в якості регулятора суспільних відносин» [25, с. 101].

У літературі простежуються три основні підходи стосовно визначення місця правової доктрини в системі джерел права. Представники першого не визнають правову доктрину як джерело права з огляду на те, що в сучасних державах праці вчених або їх загальна думка не санкціонуються владою як обов'язкові, зокрема з огляду на можливість виникнення суперечностей між ученими з того або іншого питання [26].

Представники другого вважають, що доктрина сама по собі не є джерелом права у формальному сенсі («непряме джерело права» [27, с. 106]) і є або неофіційною інтерпретацією (компіляцією) джерел права, або положеннями *de lege ferenda* (первинний неофіційний текст). У такому сенсі її розглядають як допоміжне, додаткове (вторинне, нетрадиційне) джерело права, покликане заповнити прогалини у праві, усунути неясність і неповноту писаних джерел права [28, с. 137]. На їх думку, доктрина передуює закону, але первинним джерелом права є закон. Тому «прямим джерелом права» доктрина стає, якщо законодавець санкціонує окремі праці юристів, не відтворюючи їх текст у законі [29, с. 417], або коли суди офіційно посилаються на праці юристів (доктрина санкціонується судовим звичаєм, підтверджується судовою практикою) [30, с. 49]. Так, у Великобританії праці юристів визнаються джерелом конституційного права, коли вони містять необхідні узагальнення, аналіз норм конституції (зокрема це праці Е. Берка, А. Дайсі, В. Блекстоуна, Е. Коука, Метью Хейла, М. Фостера, Дж. Локка, Лоу, Дж. Мілля та інших) [31, с. 14].

Представники третього підходу визнають правову доктрину джерелом права [32, с. 76]

та характеризують її як панівну юридичну теорію, яку державні органи оголошують загальнообов'язковою і, яка пропонує перехідному суспільству систему стійких орієнтирів безперервного правового регулювання; первинне, провідне джерело права, якому повинні відповідати інші джерела права, у тому числі конституція і закони [33, с. 8–11]. Однак у літературі слушно акцентується на тому, що серед джерел права доктрина як самостійне джерело згадується рідко [34, с. 309].

Водночас, визнання правової доктрини як джерела судової практики має місце на рівні міжнародного права. Зокрема, ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН закріплює положення про те, що Суд повинен застосовувати судові рішення та роботи найкваліфікованіших науковців різних націй як додатковий засіб визначення принципу, згідно з яким має бути вирішена справа [35]. Міжнародний Суд ООН використовує доктрину при винесенні більшістю присутніх підкріпленого відповідними доказами рішення та у процесі висловлення суддями окремих думок за умови, коли рішення в цілому або в частині не відображає однакової думки суддів. Прикладом практичного застосування цих положень є Рішення Економічного Суду СНД від 15 січня 2002 року № 01-1/3-2001, що містить припис: «Національне законодавство не визначає, що розуміється під місцем постійного проживання. У доктрині міжнародного права під цим розуміється «місце зосередження життєвих зв'язків особи, центр її існування» [36]. Тобто, у інтерпретаційному висновку суду при врегулюванні спору мало місце посилення на розуміння явища доктриною міжнародного права.

В Україні правова доктрина офіційно не визнається джерелом права. У той же час доктрина може мати статус неформального (нетрадиційного) джерела права – через свою переконливість, обґрунтованість, наукову істинність правові доктрини можуть використовуватися в правотворчій та правозастосовній практиці. Зокрема, посилення на праці вчених зустрічаються в правозастосовній практиці як додаткова аргументація.

А. Селіванов із цього приводу вказує на судову практику, де суди посилаються на доктринальні положення безпосередньо як підстави для мотивації своїх рішень, зокре-

ма, застосовуючи пріоритет прав і свобод людини або вищих соціальних інтересів держави щодо приватних потреб окремих громадян, коли доктринальні ідеї з урахуванням міжнародних стандартів права стають мірою правомірної поведінки, отримуючи підтримку суспільства. Таке розуміння проблеми зорієнтоване на судову правотворчість, яка реалізується в судових рішеннях як формі доктринального права, що становить основу судового права [37, с. 81].

Тому правову доктрину можна розглядати як джерело судової практики – вона нерідко використовується судами при вирішенні спірних питань і при формуванні загальної практики судового права, водночас судову практику можна розглядати як форму легалізації правової доктрини.

Аналізуючи правову доктрину в аспекті формально-юридичних властивостей, її визначають як документ, що містить концептуально оформлені ідеї, принципи, розроблені вченими з метою вдосконалення законодавства та усвідомлені суспільством і визнані державою як обов'язкові [38, с. 38]. У такому сенсі, спираючись концептуально на конституційну основу (ст. 3 Конституції України), в Україні правова доктрина має ґрунтуватися на «людиноцентристській» ідеології, за якою держава зобов'язана діяти на благо людини і служити її інтересам шляхом всебічного забезпечення пріоритету її прав, свобод та законних інтересів [39, с. 3–5]. Однак, відсутність чіткої правової доктрини щодо конституалізації цієї ідеології на рівні правопорядку в державі не рідко призводить до розриву правової теорії і юридичної практики, які починають формуватися під тиском поточних завдань, не враховують системності правових явищ в їх взаємодії та взаєморозвитку, що веде до недоліків у процесі законотворення. Вихід із цієї ситуації Копиленко О. Л. вбачає у програмі науково-правового забезпечення законодавчого процесу, яка має сприяти забезпеченню верховенства права, верховенства Конституції України; піднесенню рівня науково-правових засад у законотворчості до нагальних потреб суспільства, досягненню її вищої ефективності, передбаченню динаміки розвитку, визначенню її пріоритетів; відповідному співвідношенню галузей і інститутів законодавства, розробці проблем його структуризації; розробці процедур по-

передження і подолання юридичних колізій тощо [40, с. 87].

Наведене дає підстави казати, що правова доктрина впливає на ідеологію законотворення, правотворчу та правозастосовну практику в державі і є відносно самостійним, багатоаспектним складним елементом правової системи України, спирається на науково обґрунтовані, авторитетні погляди та теорії, що є основою для формування юридичних конструкцій прикладного характеру, які мають безпосередні регулятивні властивості. Тому можна погодитися з думкою, що *правова доктрина є системою теоретичних, науково обґрунтованих положень про право, які мають переконливу силу та прикладне значення і санкціоновані правозастосувачем або законодавцем, тобто це цілісне логічно, методологічно і концептуально узгоджене вчення про право, його галузі та інститути, певною мірою редуковане до внутрішньо несуперечливого ядра* [41, с. 35].

Крім того, правова доктрина не тільки статично віддзеркалює державно-правову дійсність, формуючи знання про право та його реалізацію, а її функції не зводяться виключно до інтерпретації та систематизації позитивного права, вона має прескриптивний (обов'язковий, жорстко встановлений) характер і прогностичну функцію бачення права яким воно має бути, пропонує його уявний ідеальний образ, обґрунтовує необхідність і доцільність закріплення норм права, формування нових галузей і інститутів права, їх реформування [42, с. 201–203]. Відповідно, правова доктрина як системне складне, поліструктурне явище, складається із взаємопов'язаних складових елементів – галузевих правових доктрин. Юридичні, політичні, філософські концепції, трансформувались у формально визначені джерела права, входять у своїй єдності в доктрину держави, що підтверджується практикою офіційного прийняття або затвердження не лише концепцій, а й окремих доктрин [43], тоді як концепція містить наукові погляди і теоретичні положення та визначає шляхи і етапи їх практичної реалізації [34, с. 309].

Державна правова доктрина, як системна правова категорія, неодноразово була об'єктом дослідження в аспекті вдосконалення існуючих та формування оновлених галузевих правових доктрин [44, с. 5–19], у тому

числі конституційно-правової і кримінально-процесуальної доктрин [45, с. 42–50]. Як комплексна фундаментальна розвідка актуальних проблем формування, становлення та розвитку права за роки незалежності Української держави ці питання глибоко проаналізовані у науковому виданні «Правова доктрина України» [46], окремих том 5 якого присвячений проблемам формування та розвитку доктрини кримінального процесу [47].

Галузеві правові доктрини поділяються на: офіційні – прийняті на національному або наднаціональному рівнях і втілені у відповідних актах законодавства, та наукові – створювані в університетах та інститутах, наукових колективах й інших наукових об'єднаннях [48, с. 117]. Формою вираження офіційної правової доктрини, на думку В. К. Мамутова, є доктринальне тлумачення правових норм [49]. Офіційна конституційно-правова доктрина є зобов'язальною (загальнообов'язковою). Суб'єктом формування офіційної конституційно-правової доктрини є Конституційний Суд України [50, с. 77], який здійснюючи офіційну функцію тлумачення враховує матеріали порівняльно-правового аналізу, висновки авторитетних фахівців, практику здійснення певних процедур тощо при ухваленні актів. При цьому, як слушно зазначає О. М. Клименко, Суд забезпечує додержання конституційного правопорядку на установчому рівні, тобто шляхом втілення й утвердження конституційних засад у законодавчих та інших правових актах України [51, с. 332]. Саме «через рішення та висновки органу конституційної юрисдикції особливу роль в Україні починають відігравати доктринальні положення (доктрина), які наводяться в обґрунтування рішень ... та набувають юридичного значення в правовій системі України в силу обов'язковості та остаточності останніх» [52, с. 92]. Тому завдяки обов'язковості та остаточності рішень та висновків Конституційного Суду України доктринальні положення, які наводяться в обґрунтування названих актів і, будучи покладеними в їх основу, набувають статусу конституційно-правової доктрини. При цьому під офіційною конституційною доктриною розуміються не самі акти Конституційного Суду України як такі, хоч у них завжди є істотною роль наукового компонента, а ті загальноприйняті науково-теоретичні доктри-

нальні положення, що були покладені в основу цих актів, які є своєрідним синтезом права, науки і практики [53, с. 27].

Виходячи з обов'язковості та остаточності актів Конституційного Суду України, сам Суд теж зобов'язаний дотримуватися офіційної конституційної доктрини та встановлених ним прецедентів з метою забезпечення послідовності, передбачуваності і нерозривності конституційного процесу, прогнозованості судових рішень та уникнення розбіжностей. Слушною є думка професора Д. Жалімаса про те, що Конституція може існувати лише за умови постійного розвитку офіційної конституційної доктрини, значущість якої проявляється в трьох нормативних вимогах: офіційна доктрина повинна глибоко розкрити зміст Основного Закону; таке розкриття змісту має бути юридично обов'язковим; офіційна доктрина має підсилювати верховенство Основного Закону [54]. Тут слід погодитися з В. Речицьким, який вважає, що офіційна доктрина може існувати лише тоді, коли більшість поглядів на роль і функції Конституції України є усталеними, «класичними», а коли ж позиції суду є часто і невмотивовано змінюваними, говорити про офіційну конституційну доктрину слід із застереженнями [55].

Погляди вчених на певні конституційні проблеми та шляхи їх вирішення утворюють інтелектуальний каркас сучасного конституціоналізму [57], тоді як академічна конституційна доктрина має опосередковано суттєвий вплив на офіційну конституційну доктрину. Між цими доктринами склалися відносини взаємопроникнення, юридичної інтертекстуальності – різних видів міжтекстової взаємодії (транстекстуальності), наявності нерозривних взаємозв'язків.

Основу будь-якої правової, у тому числі галузевої доктрини, зокрема конституційно-правової та кримінально-процесуальної, складають обґрунтовані соціально значущі наукові розробки теоретично-прикладного характеру, які мають універсальний характер. Універсальні вчення – концепції непопущності прав і свобод людини, визнання людини, її життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю, визнання утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина основним обов'язком держави, поділу влади, верховенства права, теорії при-

родного права, змагальності процесу тощо, є складовими правової доктрини в результаті їх творчої інтерпретації з урахуванням соціально-культурних, національних, історичних, економічних особливостей і потреб правового регулювання суспільних відносин. Отже, будучи універсальними, концепції ці входять до складу галузевих доктрин, зокрема, конституційної, кримінально-процесуальної.

Теорією права конституційно-правова доктрина розглядається як ідеальна база для формування всієї системи законодавства [56, с. 83]. Ю. М. Тодика обґрунтував вимогу, за якою введення до понятійного апарату конституційного права категорії «конституційно-правова доктрина» потребує дослідження співвідношення понять «конституційно-правова доктрина» і «конституційний принцип»; закріплення доктрини в актах конституційного законодавства; впливу конституційної доктрини на правову систему та її окремі блоки [45, с. 46].

З наведеного можна сформулювати, що *конституційно-правова доктрина як базова доктрина – це сукупність доктринальних наукових поглядів, конституційно-правових позицій, знань, ідей, засад, принципів, моделей і конструкцій, що беруть свій початок у минулому, концентрують вплив на систему суспільних правовідносин сучасного конституційного правопорядку, окреслюють перспективи і його розвиток у майбутньому, постійно функціонують як динамічні категорії, які впливають на право в цілому, характеризують його основні засади, предмет і методи, механізми вдосконалення і розвитку, знаходяться в нерозривній взаємозалежності і взаємозв'язку з наукою конституційного права, законодавством і конституційною практикою та виступають фундаментальною (ідеологічною) основою для інших галузевих доктрин, створення і забезпечення ефективного функціонування інших галузей права, конституційних інститутів, на яких ґрунтується правова система держави.*

Як базисна категорія, конституційно-правова доктрина може виступати самостійним джерелом права в цілому, у тому числі, джерелом процесуального права. Будучи фундаментальною основою правової системи, конституційно-правова доктрина, відіграє роль базисної основи побудови вітчизняної конституційно-правової моделі кримінального

процесу та виступає засобом запровадження конституційного режиму у кримінальному процесі.

Таким чином, кримінально-процесуальна доктрина ґрунтується на положеннях Конституції України і конституційно-правовій доктрині. У контексті вищенаведених характеристик правової доктрини кримінально-процесуальна доктрина – це галузева доктрина, яка є сукупністю поглядів, знань, ідей, засад, принципів та правових інститутів, що постійно функціонують як динамічні категорії, які регламентують кримінально-процесуальне право, визначають, його предмет та методи, перспективи і розвиток та є ідеологічною основою для створення і функціонування кримінально-процесуальних інститутів, знаходяться в органічній взаємозалежності і взаємозв'язку з Конституцією України, конституційним правом і наукою конституційного права, наукою кримінального процесу, кримінально-процесуальним законодавством і кримінально-процесуальною практикою. Тут терміни «кримінально-процесуальна доктрина» і «доктрина кримінального процесу» розуміються як тотожні.

Кримінальний процес нами розглядається як загальна категорія, в основі якої лежить змагальність сторін, що Конституцією України визначена однією з основних засад судочинства (пункт 3 частини другої статті 129). Тому змагальність у кримінальному процесі є фундаментальною, системоутворюючою галузевою засадою, що відповідно до загальної цілі – забезпечення справедливого судочинства визначає завдання, модель кримінального процесу, його структуру та інституційні елементи.

Принцип змагальності кримінального процесу, без якого не має справедливого суду [57], зумовлює, важливість і актуальність теоретико-правового дослідження доктрини змагальності кримінального процесу в аспекті конституційного права, визначення її природи та сутності, з'ясування місця і ролі у формуванні конституційно-правової моделі кримінального процесу, його інститутів, у тому числі з точки зору історичної ретроспективи та в контексті подальших перспектив розвитку (зокрема, європейської інтеграції).

Наведене дає підстави визначити **доктрину змагального кримінального про-**

цесу України як зумовлену характером політико-правової культури суспільства систему наукових поглядів, знань, ідей, засад, принципів та правових інститутів, що постійно функціонують як динамічні категорії, які визначають перспективи й актуальні напрямки розвитку змагальності у кримінально-процесуальному праві та кримінальному процесі, характеризують його модель, предмет і методи, є ідеологічною основою для створення і забезпечення змагальної діяльності кримінально-процесуальних інститутів, а також регламентують змагальність у кримінально-процесуальному праві, визначають перспективи її розвитку, знаходяться в органічній взаємодії, взаємозалежності і взаємозв'язку з Конституцією України, конституційним правом, наукою конституційного права, наукою кримінального процесу, кримінально-процесуальним законодавством і кримінально-процесуальною практикою, визнаються юридичною спільнотою і є концептуальною основою нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності у кримінально-процесуальній сфері.

Обґрунтування доктрини змагальності кримінального процесу в контексті конституційного права лежить у площині двох наук – науки конституційного права та кримінально-процесуальної науки, і тісно пов'язане з ними. Однак, лише та частина наукових положень набуває доктринальних ознак, яка отримує загальне визнання юридичною спільнотою, що є підставою для легітимації доктрини змагальності кримінального процесу в контексті науки конституційного права, можливого офіційного визнання державою (наприклад, шляхом включення того чи іншого доктринального положення до тексту закону), сприйняття її юридичною практикою.

Давши визначення правової доктрини як сукупності (системи) наукових знань про певне правове явище, Копейчиков В. В. зазначив, що правова доктрина може бути розвинута у правову теорію з більшою чи меншою мірою узагальнення, співвідношення між якими є до певної міри відносним [58, с. 275]. Слушною в цьому контексті є думка В. М. Селіванова про те, що «з урахуванням філософсько-правового розуміння закономірностей поведінки учасників юридичних відносин створюються теоретичні засади впроваджен-

ня юридичних норм у соціальну дійсність, структуруються теорії, зокрема мають здійснюватись конституційне моделювання і прогнозування» [59, с. 18–19]. Наведене дає підстави вважати, що доктрина змагальності кримінального процесу як окремий напрям і складова наукового пізнання в аспекті теорії конституційного права і теорії кримінального процесу має розглядатися в сенсі теорії змагальності кримінального процесу.

Висновки. Конституційний правопорядок в Україні ґрунтується на засадах Конституції та забезпечується її верховенством. Основний Закон є політико-правовою й ідеологічною основою правової доктрини, конституалізації усіх її складових, структурних (галузевих, інституційних) елементів, що отримує розвиток у проєкціях та положеннях конституційно-правової доктрини. Відповідно, Конституція України та конституційна доктрина виступають джерелом і базисом *кримінально-процесуальної доктрини*, що є категорією галузевою, водночас підпорядковується ідеї єдиного конституційного правопорядку в силу дії відповідних системоутворюючих конституційних конструкцій, у даному разі – засади *змагальності кримінального процесу*. З урахуванням змістовно-кваліфікаційних ознак і функціональних властивостей даного принципу вказану галузеву доктрину можна визначити як *доктрину змагального кримінального процесу*.

В умовах розбудови національного правового порядку в контексті визначення подальших перспектив демократизації кримінального процесу слід визнати ключову роль конституційно-правової доктрини як зумовленої характером політико-правової культури суспільства системи наукових ідей та поглядів на змагальне кримінально-процесуальне право, актуальні напрями розвитку конституційно-правової моделі змагальності кримінального процесу, які визнаються юридичною спільнотою та є концептуальною основою нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної кримінально-процесуальної діяльності, а конституційні «доктринальні правові джерела набувають особливого, першорядного значення» [60, с. 62] для втілення конституційних цінностей у реалії правового життя.

Список використаних джерел:

1. Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт за-

гальнотеоретичного дискурсу). Львів : Світ, 2009. С. 87.

2. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу : затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 24. Ст. 870.

3. Словник латинських юридичних висловів. Х. : Право, 2005. 272 с.

4. Етимологічний словник української мови : в 7-ми т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1985. Т. 2. С. 105.

5. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Х. : ВД «ШКОЛА», 2011. 1008 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Перун, 2005. С. 314.

7 Рудницький Я. Б. Етимологічний словник української мови : в 2-х т. Оттава : Українська Могилян.-Мазепин. акад. наук, 1982. Т. II : Д-Б. С. 170–171.

8. Социологический энциклопедический словарь / ред.-координатор Г. В. Осипов. М. : Инфра М-НОРМА, 1998. 488 с.

9. Большая советская энциклопедия : в 30-ти т. 3-е изд. / гл. ред. А. М. Прохоров. М. : Советская энциклоп., 1972. Т. 8. С. 591.

10. Маліцький Б. Сучасний стан наукової сфери України та нова стратегічна доктрина її розвитку. *Наука та наукознавство*. 2006. № 2 (52). С. 19.

11. Кармаліта М. В. Правова – джерело (форма) права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2011. 21 с.

12. Краснова І. О. Доктрина екологічного права США: сравнительноправовой аспект. *Журн. рос. права*. 1997. № 39. С. 139.

13. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. К. : Юрид. Думка, 2008. 336 с.

14. Павленко Ж. О. Філософські аспекти трансформації правової доктрини в постіндустріальному суспільстві. *Проблеми законності : акад. зб. наук. пр.* / відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2006. Вип. 81. С. 159.

15. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / наук. ред. О. В. Петришин. Х Юрайт, 2012. 88 с.

16. Спасибо-Фатеева І. В. Доктринальне тлумачення. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1. С. 16.
17. Семеніхін І. До питання про співвідношення і взаємодію правової доктрини та юридичної науки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 64–72.
18. Семеніхін І. В. Правова доктрина : поняття та особливості. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2009. Випуск 18. С. 127–139.
19. Семеніхін І. В. Правова доктрина: поняття, ознаки, структура. *Проблеми законності*. 2016. № 132. С. 26–36.
20. Тертишник В. М. Доктрина та проблеми і ризику конституційної й судово-правової реформи в Україні. *Суспільно політичні процеси*. Випуск 4. К., 2016. С. 147–160.
21. Васильченко О. П. Перспективи розвитку правової доктрини в системі джерел конституційного права. *Наук. вісник Ужгородського університету*. 2007. № 8. С. 80–82.
22. Трофименко В. А. Правова доктрина – основа формування правової системи країни. *Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого*. 2009. № 2. С. 85–95.
23. Полянський Є. Ю. Правова доктрина як базисна концепція права: природа, структура, значення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 17. С. 297–313. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2015_17_12
24. Дубовицький В. Н. Доктрина как источник права в романо-германской правовой семье. *Вестн. Гродзенскага дзяржаўнага ун-та ім. Янкі Купалы. Серыя 4. Правазнаўства*. 2008. № 4. С. 10
25. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К. : Київський Національний ун-т ім.Тараса Шевченка, 2011. 199 с.
26. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 760 с.
27. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. М. : Междунар. отношения, 1997. 400 с.
28. Glendon M. A., Gordon M. W. *Comparative Legal Traditions. Text, Materials and Cases.* Minnesota, 1994. P. 137.
29. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства. М. : Изд. группа НОРМА–ИНФРА, 1999. 552 с.
30. Современные зарубежные конституции / сост. В. В. Маклаков. М. : Юрист, 1996. 93 с.
31. Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Изд. 5-е, перераб. и доп. Москва : Белые альвы, 1996. 400 с.
32. Васильев С. В. Правова доктрина – джерело процесуального права. *Актуальні питання інноваційного розвитку: Науково-практичний журнал*. 2012. № 2. С. 70–76.
33. Сорокин В. В. Судебная практика или правовая доктрина. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2002. № 8. С. 8–11.
34. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія. Харків : Право, 2010. 464 с.
35. Статут Міжнародного Суду ООН, набув чинності 24 жовтня 1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
36. Сайт Економічного Суду СНД. URL: <http://www.sudsng.org/database/deed/89.html>
37. Селіванов А. Судове право: нова галузь права чи теоретична думка? *Щорічник українського права*. 2009. № 1. С. 77–84.
38. Порівняльне правознавство (правові системи світу) : монографія / Ю. С. Шемшученко, О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко, Т. І. Тарахонич; Ін-т законодавства ВР України; Ін-т держави і права ім. Корецького НАН України. К. : Парлам. вид-во, 2008. 488 с.
39. Авер'янов В. Б. Нагальні завдання формування української доктрини адміністративного права: євроінтеграційний аспект. *Вибори та демократія*. 2007. № 3 (13). С. 3–5.
40. Копиленко О. Л., Мурашин Г. О. Деякі методологічні аспекти наукового забезпечення законодавчого процесу. *Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 13–14 груд. 2002 р.)* / упоряд. М. І. Панов, Ю. М. Грошевий. Х. : Право, 2003.
41. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Право України*. 2013. № 9. С. 43–54.
42. Щербанюк О., Грінченко О. Правові доктрини як фундамент розвитку юридичної науки. *Право України*. 2015. № 9. С. 201–203.
43. Доктрина інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25 лю-

того 2017 р. № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

44. Костенко О. М. Кримінальний кодекс і доктрина. *Право України*. 2004. № 7 С. 43–47.

45. Тодика Ю. М. Конституція і правова доктрина. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2000. № 1 (20). С. 42–50.

46. Правова доктрина України: у 5 т. Х.: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. 976 с.; Т. 2: Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. 864 с.; Т. 3: Доктрина приватного права України / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 760 с.; Т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. 848 с.; Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. 1240 с.

47. Правова доктрина України. *Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку*. Т. 5 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Х.: Право, 2013. 1240 с.

48. Сушинський О. І. Конституція України в аспекті конституційних доктрин. *Зб. наук. пр. Львів. держ. ін-ту новіт. технологій та упр. ім. В'ячеслава Чорновола*. 2007. Вип. 2. С. 117.

49. Мамутов В. К. Підвищення ролі доктринального тлумачення у застосуванні господарського законодавства. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 5. С. 55–60.

50. Савчин М. В. Природа актів Конституційного Суду України: теоретико-методологічні аспекти. *Вісник Конституційного Суду України*. 2007. № 5. С. 77.

51. Клименко О. М. Співвідношення публічного і приватного інтересів у аспекті примусового відчуження об'єктів права приватної власності, зумовленого суспільною необхідністю (конституційно-правовий аналіз): монографія. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2011. 424 с.

52. Хрестова Г. О. Юридична природа актів Конституційного Суду України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2004. С. 92.

53. Кампо В. М. Наукове забезпечення юрисдикційної діяльності Конституційного

Суду України (роздуми небайдужого). *Віче*. 2011. № 17. С. 27.

54. Dainius Žalimas. The Official Constitutional Doctrine: Concept, Significance and the Main Principles of Development. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/ofitsiyna-konstytutsiyna-doktryna-kontseptsiya-znachushchist-holovni-pryntsyppu-rozvytku>

55. Речицький В. Чи може існувати в Україні офіційна конституційна доктрина? URL: <https://krytyka.com/ua/articles/chy-mozhe-isnuvaty-v-ukrayini-ofitsiyna-konstytutsiyna-doktryna>

56. Трофименко В. А. У пошуках ідеального джерела права: правові доктрини світу. *Юрид. радник*. 2007. № 4 (18). С. 83.

57. Див.: абзац восьмий пункту 9 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003; абзаци другий, четвертий пункту 5 мотивувальної частини) Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин сьомої, дев'ятої, пункту 2 частини шістнадцятої статті 236-8 Кримінально-процесуального кодексу України від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009; Рішення ЄСПЛ від 2 березня 1987 року по справі Моннелла і Морріса (Monnell and Morris v United Kingdom. Judgement of 2 Marth 1987. Series A. № 115. p. 25-94. para 5570). URL: <http://echr.ketse.com/doc/9562.81-9818.82-en-19870302/view/>; Рішення ЄСПЛ ECH-1961-S-001 від 1 липня 1961 року у справі Ловлесс проти Ірландії (Lawless v. Ireland URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57516&filename=001-57516.pdf&TID=epcmxtpacx>

58. Копейчиков В. В. Доктрина правова. *Юридична енциклопедія*. В 6-ти томах / Редкол. Ю. С. Шемшученко (гол.), Ф. Г. Бурчак,

М. П. Заблук і ін.; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Укр. Енциклопедія ім. В.П. Бажана, 1999. Т. 2. : Д-Й. 744 с.

59. Селіванов В. М. До питання методології розроблення сучасної правової доктрини України. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 2. С. 18–19.

60. Гордімов А. В. Місце і роль доктрини у загальній системі джерел права. *Держава і право: зб. наук. пр. : юрид. і політ. науки*. 2009. Вип. 43. С. 62.

References:

1. Loboda, Yu. P. (2009). *The legal tradition of the Ukrainian people (the phenomenon and object of general theoretical discourse)*. Lviv: Svit [in Ukrainian].

2. President of Ukraine. (1998). *On approval of the Strategy of Ukraine's integration into the European Union*. № 615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (Last accessed: 11.04.2019) [in Ukrainian].

3. *Dictionary of Latin legal expressions*. (2005). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

4. *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language* (Vol. 2). (1985). Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].

5. *Modern Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language*. (2011). Kharkiv: VD: «SH-KOLA» [in Ukrainian].

6. *Big Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language*. (2005). Kyiv: Perun [in Ukrainian].

7. Rudnytskyi, Ya. B. *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language* (Vol. 2). (1982). Ottawa: Ukrainian Mohyla-Mazepa Academy of Sciences [in Ukrainian].

8. *Sociological Encyclopedic Dictionary*. (1998). Moscow: Infra M-NORMA [in Russian].

9. *Big Soviet Encyclopedia* (3rd ed.) (Vol. 8). (1972). Moscow: Soviet encyclopedia [in Russian].

10. Malitskyi, B. (2006). The current state of the scientific sphere of Ukraine and the new strategic doctrine of its development. *Science and Science of Science*, 2 (52), 16–32 [in Ukrainian].

11. Karmalita, M. (2011). *Legal doctrine – the source (form) of law*. (Abstract of the PhD thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].

12. Krasnova, I. O. (1997). The doctrine of environmental law of the United States: comparative aspect. *Russian Law Journal*, 39 [in Russian].

13. Parkhomenko, N. M. (2008). *Sources of Law: The Problems of Theory and Methodology: Monograph*. Kyiv: Yuryd. dumka [in Ukrainian].

14. Pavlenko, Zh. O. (2006). Philosophical aspects of the transformation of legal doctrine in post-industrial society. *Problems of legality: academic collection of scientific works*, 81 [in Ukrainian].

15. Semenikhin, I. V. (2012). *Legal doctrine: general theoretical analysis*. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].

16. Spasybo-Fatieieva, I. V. (2005). Doctrinal interpretation. *Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 [in Ukrainian].

17. Semenikhin, I. (2013). On the question of the relationship and interaction of legal doctrine and legal science. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3 (74), 64–72 [in Ukrainian].

18. Semenikhin, I. V. (2009). Legal doctrine: concept and peculiarities. *State Construction and Local Government*, 18, 127–139 [in Ukrainian].

19. Semenikhin, I. V. (2016). Legal doctrine: concept, features, structure. *Problems of legality: academic collection of scientific works*, 132, 26–36 [in Ukrainian].

20. Tertyshnyk, V. M. (2016). Doctrine, problems and risks of constitutional and judicial reform in Ukraine. *Public political processes*, 4, 147–160 [in Ukrainian].

21. Vasylychenko, O. P. (2007). Prospects for the development of legal doctrine in the system of sources of constitutional law. *Scientific herald of Uzhhorod National University*, 8 [in Ukrainian].

22. Trofymenko, V. A. (2009). The legal doctrine – the basis of the formation of the legal system of the country. *Journal of Yaroslav Mudryi National Law Academy*, 2, 85–95 [in Ukrainian].

23. Polianskyi, Ye. Yu. (2015). Legal doctrine as the basic concept of law: nature, structure, meaning. *Research Papers of National University «Odessa Law Academy»*, 17, 297–313. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2015_17_12 (Last accessed: 11.04.2019) [in Ukrainian].

24. Dubovitskii, V. N. (2008). Doctrine as a source of law in the Romano-Germanic legal family. *Vesnik of Yanka Kupala State University of Grodno*, 4 [in Russian].

25. Karmalita, M. V. (2011). *Legal doctrine – the source (form) of law*. (PhD thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv. [in Ukrainian].
26. Korkunov, N. M. (2004). *Lectures on the general theory of law*. Saint Petersburg: Yuryd. Tsentr Press [in Russian].
27. David, R. (1997). *The Main Legal Systems of Modern Time*. Moscow: Mezhdunar. otnosheniya [in Russian].
28. Glendon, M. A., Gordon, M. W. (1994). *Comparative Legal Traditions*. Minnesota.
29. Nersesiants, V. S. (1999). *General Theory of Law and State*. Moscow: Publishing group NORMA-INFRA [in Russian].
30. *Modern foreign constitutions*. (1996). Moscow: Yurist [in Russian].
31. Mishin, A. A. (1996). *Constitutional (state) law of foreign countries* (5th ed.). Moscow: Belye Alvy [in Russian].
32. Vasiliev, S. V. (2012). Legal doctrine – the source of procedural law. *Actual issues of innovative development: Scientific and practical journal*, 2, 70–76 [in Ukrainian].
33. Sorokin, V. V. (2002). Judicial practice or legal doctrine. *Arbitral and civil procedure*, 8, 8–11 [in Russian].
34. Bryntsev, V. D. (2010). *Standards of the constitutional state: implementation in the national model of organizational support of the judiciary: monograph*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
35. Charter of the United Nations. (1945). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (Last accessed: 11.04.2019) [in Russian].
36. Web-site of the Economic Court of the Commonwealth of Independent States (CIS). URL: <http://www.sudsng.org/database/deed/89.html> (Last accessed: 11.04.2019) [in Russian].
37. Selivanov, A. (2009). Judiciary law: A new branch of law or theoretical thought? *Yearbook of Ukrainian law*, 1, 77–84 [in Ukrainian].
38. Shemshuchenko, Yu. S., Kopylenko, O. L., Zaichuk, O. V., Onishchenko, N. M., Tarakhonch, T. I. (2008). *Comparative jurisprudence (legal systems of the world)*. Kyiv: Parliamentary Publishing House [in Ukrainian].
39. Averianov, V. B. (2007). The urgent tasks of forming the Ukrainian doctrine of administrative law: the Euro integration aspect. *Elections and Democracy*, 3 (15) [in Ukrainian].
40. Kopylenko, O. L., Murashyn, H. O. (2003). Some methodological aspects of the scientific provision of the legislative process. *Methodological problems of legal science: materials of the international scientific conference, Kharkiv, December 13-14. 2002*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
41. Maksymov, S. I. (2013). Legal doctrine: a philosophical and legal approach. *Law of Ukraine*, 9, 43–54 [in Ukrainian].
42. Shcherbaniuk, O., Hrinenko, O. (2015). Legal doctrines as the foundation for the development of legal science. *Law of Ukraine*, 9 [in Ukrainian].
43. President of Ukraine. (2017). Doctrine of Information Security of Ukraine. № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (Last accessed: 11.04.2019) [in Ukrainian].
44. Kostenko, O. M. (2004). Criminal Code and doctrine. *Law of Ukraine*, 7, 43–47 [in Ukrainian].
45. Todyka, Yu. M. (2000). Constitution and legal doctrine. *Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (20), 42–50 [in Ukrainian].
46. *Legal Doctrine of Ukraine*. (Vol. 1-5). (2013). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
47. *Legal Doctrine of Ukraine: Criminal science in Ukraine: status, problems and ways of development*. (Vol. 5). (2013). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
48. Sushynskiy, O. I. (2007). Constitution of Ukraine in the aspect of constitutional doctrines. *Collection of scientific works of Vyacheslav Chornovil Lviv State Institute of the newest technologies and management*, 2 [in Ukrainian].
49. Mamutov, V. K. (2011). Increasing the role of doctrinal interpretation in the application of economic legislation. *Bulletin of Economic Legal Proceedings*, 5, 55–60 [in Ukrainian].
50. Savchyn, M. V. (2007). The nature of the acts of the Constitutional Court of Ukraine: theoretical and methodological aspects. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 5 [in Ukrainian].
51. Klymenko, O. M. (2011). *Correlation of public and private interests in the aspect of forced alienation of objects of private property rights, determined by social necessity (constitutional and legal analysis)*. Kyiv: Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian].
52. Khrystova, H. O. (2004). *The legal nature of the acts of the Constitutional Court of Ukraine*. (PhD thesis). Yaroslav Mudryi National Law Academy [in Ukrainian].

53. Kampo, V. M. (2011). Scientific support to the jurisdictional activity of the Constitutional Court of Ukraine (reflection of not indifferent). *Viche*, 17 [in Ukrainian].

54. Žalimas, D. (2017). *The Official Constitutional Doctrine: Concept, Significance and the Main Principles of Development*. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/ofitsiy-na-konstytutsiy-na-doktryna-kontseptsiya-znachushchist-holovni-pryntsy-py-rozvytku> [in Ukrainian].

55. Rechytskyi, V. (2016). *Can official constitutional doctrine exist in Ukraine?* URL: <https://krytyka.com/ua/articles/chy-mozhe-isnuvaty-v-ukrayini-ofitsiy-na-konstytutsiy-na-doktryna> [in Ukrainian].

56. Trofymenko, V. A. (2007). In search of the ideal source of law: the legal doctrine of the world. *Legal Adviser*, 4 (18) [in Ukrainian].

57. Look: Constitutional Court of Ukraine (2003). *The decision in the case on the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine regarding the compliance to the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of part three of Article 120, part six of article 234, part three of article 236 of the Code of Criminal Procedure (the case on consideration by the court of certain decisions of the investigator and prosecutor)*. № 3-rp/2003 [in Ukrainian]; Constitutional Court of Ukraine (2009). *The deci-*

sion in the case on the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine regarding the compliance to the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of parts seven, ninth, paragraph 2 of Article 16.6 of Article 236-8 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine. № 16-rp/2009 [in Ukrainian]; European Court of Human Rights (1987). *Judgement in case of Monnell and Morrriis v United Kingdom*. № 115. URL: <http://echr.ketse.com/doc/9562.81-9818.82-en-19870302/view/> (Last accessed: 11.04.2019); European Court of Human Rights. (1961). *Judgement in case of Lawless v. Ireland*. URL: http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57516&file_name=001-57516.pdf&TID=epcmxtpacx (Last accessed: 11.04.2019).

58. Kopeichykov, V. V. (1999). Legal doctrine. *Legal Encyclopedia* (Vol. 2). Kyiv: Bazhan V. P. Ukrainian Encyclopedia [in Ukrainian].

59. Selivanov, V. M. (2005). To the question of methodology of the development of modern legal doctrine of Ukraine. *Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2 [in Ukrainian].

60. Hordimov, A. V. (2009). The place and role of doctrine in the general system of sources of law *State and law: collection of scientific works: legal and political sciences*, 43 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26 лютого 2019 р.